

Savremenik

GODINA XXIV, KNJIGA XLVIII
SVESKA 12, DECEMBAR 1978.

Glavni i odgovorni urednik
dr Pavle Zorić
Sekretar uredništva
Slobodan Rakitić
Članovi uređivačkog odbora
Milorad Đurić, Marko Nedić,
Predrag Protić, Dušan Puvačić,
Slobodan Rakitić, Radomir
Smiljanić, Vidosav Stevanović
i dr Pavle Zorić.

MIROSLAV KRLEŽA

- 459 *Sveta Lukić*: MIROSLAV KRLEŽA I XX VEK
472 *Pavle Zorić*: PROGONITELJI I JERETICI
487 *Mirko Đorđević*: FRAGMENTI O ZASTAVAMA
493 *Nikolaj Timčenko*: NEKOLIKO KRLEŽIJANSKIH TEMA
501 *Predrag Protić*: OKO JEDNE PRIČE IZ PROZNOG CIKLUSA O GLEMBAJEVIMA
507 *Tode Čolak*: KRLEŽIN ODNOS PREMA TRADICIJI I SAVREMENOSTI 1919. GODINE
515 *Jan Vježbicki*: „MISAONI SUBJEKT“ U MARIONETSKOM KAZALIŠTU SVIJETA

* * *

- 532 *Manojle Gavrilović*: U NEBESKOM TRAGU
537 *Dejan Mihailović*: ŽUTE KIŠE
545 *Miroslav Todorović*: OSULINA
549 *Boško Tomašević*: TUMAČENJE HELDERLINA

KNJIŽEVNI SPEKTAR

- 552 *Radojica Tautović*: LAZA LAZIĆ: „TRSKA“
553 *Vasilije Radikić*: KRSTIVOJE ILIĆ: „LABUDOVI NAD VILA-LESKOM“
555 *Radojica Tautović*: RADOSLAV ZLATANOVIĆ: „DOPEVANI GOD“
557 *Dragomir Brajković*: MIRO VUKSANOVIĆ: „KLETVA PEKA PERKOVA“

SUPROTSTAVLJANJA

- 559 *Svetozar Stijović*: POVODOM PRETPOSTAVKE RADOSLAVA ROTKOVIĆA O POREKLU „MARIJINSKOG JEVANĐELJA“

SUPROTSTAVLJANJA

Povodom pretpostavke Radoslava Rotkovića o poreklu „Marijinskog jevanđelja“

OTKAKO JE, sredinom prošlog veka, pronađeno u jednom svetogorskom manastiru, Marijinsko četvoroejvanđelje (u daljem tekstu skraćeno: Mar.) stalno je predmet pažnje slavističke nauke. U broju za mart 1978. i „Stvaranje“ mu je posvetilo nešto prostora, objavljujući članak Radoslava Rotkovića: *O nekim „prazninama“ u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka*. U interesu informisanosti čitalaca časopisa, ne treba ostati na tome.

U pomenutom članku autor, pored ostalog, ovim znamenitim spomenikom slovenske glagoljske pismenosti popunjava jednu od „praznina“ o kojima govori (a drugu Zbornikom popa Dragolja), i ne samo što nudi određen odgovor gde je pisano Mar. nego i objašnjenje (u kojemu ima i sarkazma) zašto je to sve do njegovog članka ostalo neotkriveno ili nepriznato:

„Zar je logično da najstarija ćirilska redakcija nema korijena u sopstvenoj glagoljskoj redakciji? Nije. Može li se ta zetska glagoljska redakcija dokumentovati? Može. To je ‚Marijinsko jevanđelje‘ koje su, ignorišući zetsku glagoljsku redakciju, locirali na ‚ničijoj zemlji‘“ (str. 350);

„‚Marijinsko jevanđelje‘, poslije Jagića, nije niko sistematski proučavao, upravo zato što je uvijek bilo ‚između‘ određenih grupacija tekstova, a niko se nije sjetio da bi bilo logično da najstarija ćirilska redakcija ima predhodnika u najstarijoj glagoljskoj redakciji“ (str. 350);

„Kao i ‚Marijinsko jevanđelje‘, i ‚Zbornik popa Dragolja‘ je zapostavljen zato što su ispitivači ovih tekstova osjećali da je on nastao negdje između Makedonije i Srbije, južno od Bosne ali ne u Dalmaciji a nijesu mogli da se sjete šta bi se to moglo nalaziti između ovih krajeva“ (str. 359);

„Do sada se na razne načine pokušavalo da se ovo najstarije razdoblje književnosti u Crnoj Gori rastavi na nepovezane dijelove, kako se cjelina ne bi ni primijetila. Najjednostavniji način da se to izvede jeste ignorisanje hronološkog slijeda, ali samo za spomenike iz stare Zete“ (str. 361).

Argumenti za ovako krupnu hipotezu delom su opšte prirode, npr.:

„A na to isto upućuje i zakon cjeline, jer se onako ukrašeno ‚Miroslavljevo jevanđelje‘ nije moglo roditi slučajno, bez bogate tradicije a o glagoljskim uticajima na taj rukopis svjedoče ne samo pojedina slova već i oblici koje navodi Ham: kondicionalno *Bim', bi, bi, bim', biste*“ (str. 350)

— a delom konkretnije lingvističke prirode. Zadržaćemo se na ovim drugim. Tako čitamo na str. 360:

„Prema obliku *slunce* podudaraju se ‚Miroslavljevo jevanđelje‘, ‚Vukanovo jevanđelje‘ i ‚Zbornik popa Dragolja‘ (Belić, *Fonetika*, 1967, 76/77). U ‚Marijinskom jevanđelju‘ imamo *sl'nce*, sa debelim *jerom*, koji se, prema Koneskom, u najstarije vrijeme osjećao kao u ... Ako u imenici *sl'nce* u ‚Marijinskom jevanđelju‘ zamijenimo *jer* sa u, dobićemo *slunce*, kao i u ostala tri navedena spomenika.“

Komentar je, za slaviste, suvišan. Za širi krug čitalaca napomenimo da je sekvencom *l* i *debelo jer* Ćirilo predstavljao tvrdo vokalno *l*, od koga su pošli svi Sloveni, i da takvo pisanje u Mar. znači samo čuvanje tog praslovenskog glasa, a ne nikakvo svedočanstvo o posebnoj bliskosti spomenika sa onim slovenskim spomenicima i dijalektima koji to vokalno *l* razvijaju u *lu*. Prema tome, oblik *sl'nce* (poluglasnike iz tipografskih razloga obeležavam apostrofom) nije nimalo tipičan nego je to opšti staroslovenski oblik. Međutim, oblik sa *-lu-*, za koji Rotković pretpostavlja da je naročito srodan s oblikom sa *l* + *debelo jer*, u stvari je za ono doba jedini njegov konkurent. U vreme postanka Mirosavljeveg jevanđelja samo su ta dva oblika postojala u crkvenoslovenskoj pismenosti na slovenskom jugu. Međutim, ovaj drugi oblik ima vrlo određenu dijalekatsku pripadnost. On je tipičan za prizrensko-južnomoravski dijalekat, a van njegove oblasti niti je zabeležen niti ima dokaza da se na slovenskom jugu van nje ikad upotrebljavao.

Sličan je i drugi argument, na str. 360:

„Osim Mihanovićeveg odlomka postoji još jedan značajan spomenik zetske glagoljske škole a to je ‚Marijinsko jevanđelje‘ koje je čitavim svojim leksičkim fondom, a ne samo leksemom ‚kokot‘ vezano za staru Zetu.“

I, na drugom mestu (str. 350), konkretnija ocena leksike Mar.:

„Stavljajući ‚Marijinsko jevanđelje‘ na upražnjeno mesto, popunili smo mozaik cjeline srednjovekovne pismenosti u staroj Zeti. Do koje mjere je u ovom spomeniku prisutan narodni govor, pokazuje dragocjeni rječnik koji je na kraju svoga izdanja donio Jagić. Bilježimo ovdje samo nekoliko riječi na slovo O: *oblak, oblačiti, obilaziti, obuti, objedovati, oblast, ovca, ogranj, ograditi, održati, oženiti, okameniti, oklevati, okopati, okročiti, okušati, omazati, omočiti, omivati, opravdati* (ali opravdanije), *oralo* (stari oblik iz koga je redukcijom nastalo — *ralo*), *orati, oslabiti, osnovati, osoliti, oslijepiti, starješina, straža* ... Razumije se, u navedenim riječima nađe se i poneki poluglas (*oblik', oblast', ov'ca, ov'čii, ogn', održati* i sl.).“

A kao kontrast stanja u starinama srpskim prema ovoj hipotetičnoj zetskoj starini, Rotković na istoj strani (u fusnoti) konstatuje:

„Daničić u Rječniku iz književnih starina srpskih nema: *oblačiti, okameniti, okopati, okročiti, okušati, omazati* [valjda štamparska greška umesto *omazati*], *opravdati, oralo, osoliti*.“

Pre svega ove spiskove treba učiniti tačnima:

obilaziti nema u Mar., ni u tekstu ni u Jagićevom registru; postoji, dođuše, „slično“ *obilzati*, kao i u drugim staroslovenskim jevanđeljima;

oklevati takođe ne postoji; postoji *oklevetati*, opet kao i u drugim jevanđeljima;

okročiti nema u tekstu Mar.; Jagić ga, istina, daje u registru, ali kao paralelu iz Zografskog jevanđelja, u značenju „opsesti“;

omazati takođe nema u tekstu Mar. (nego grcizam *pohrizmiti*), nego je to opet Jagićeva paralela iz Nikoljskog jevanđelja;

oralo opet ne postoji u tekstu Mar., nego je to Jagićeva paralela iz Asemanovog jevanđelja;

opravdati ima u Daničićevom Rječniku iz književnih starina srpskih, na str. 225—226. drugog toma.

Ovo je ipak nedopustivo mnogo grešaka u jednom kratkom tekstu, koje su se mogle izbjeći da se autor umeo služiti literaturom. Među njegovim greškama nalaze se najelementarnije: on pogrešno čita reči u knjizi, on ne ume da nađe u rečniku reč koja se tamo navodi, on ne razlikuje ono što se pominje u Jagićevoj studiji od onog što se nalazi u tekstu jevanđelja. Kad se radi o filološkom istraživanju, grublje greške se ne mogu ni zamisliti.

Gotovo je suvišno ispravljati neuko objašnjenje po kome je reč *ralo* postala redukcijom od starijeg *oralo*; poznato je (ne samo slavistima nego i studentima) da je *ralo* postalo metatezom od praslovenskog *ordlo*, dok je *oralo* mladi oblik, nastao pod uticajem reči *orati*.

Šta svedoče preostale reči koje Rotković navodi iz Mar.? O samom ovom spomeniku ništa posebno. Gotovo sve one su standardne reči iz ćirilo-metodskog prevoda jevanđeljskog teksta, pa se ponavljaju u mnogim sačuvanim kodeksima. A tih spomenika ima veoma mnogo, samo u riznicama u SSSR nekoliko stotina, kako saopštava sovjetska slavistkinja Lidija Petrovna Žu-

kovska (Rotković joj menja pol, nazivajući je „sovjetski slavista L. P. Žukovski“, str. 344), u knjizi *Tekstologija i jezik najstarijih slovenskih* (a ne „slovenačkih“) *spomenika*. Što nekih od ovih reči nema u Daničićevom rečniku, razlog je u tome što Daničić nije donosio leksiku iz starosrpskih jevanđelja, nego iz drugih spomenika. Proveravali smo u Staroslovenističkom odelu Instituta za srpskohrvatski jezik u Beogradu, gde je ekscerpirana leksika desetak jevanđelja raške ortografske škole, ima li u njima ovih reči. Naravno, ima, npr. *oblak'* u svima njima, *oblačiti* u svima, *obuti* opet u svima, itd. Razume se, to je i sasvim prirodno, jer su ovakve lekseme (ili, recimo, *ovca*, koju Rotković takođe navodi među odlikama Mar.) rasprostranjene po čitavom slovenskom svetu. Neke od navedenih reči, istina, postaju arhaične već u rano srednjovekovno doba; tako se često *oblast'* (u značenju „vlast“, kakvo je u Mar.) zamenjuje sa *vlast'*, a isto tako umesto *okušati* (Mar.) u značenju „iskušavati“ obično nalazimo *iskušati*.

Inače, uprkos Rotkovićevoj tvrdnji da posle Jagića niko nije sistematski proučavao Mar., ovom spomeniku slavisti stalno posvećuju pažnju, pa ni njegove leksičke odlike ne predstavljaju nikakvu tajnu za slavistiku. Tako je nađeno da leksemâ koje su zaista osobenost Mar. ima dvadeset četiri. Identifikovane su u knjizi *Leksika staroslovenskog jezika* (Moskva, 1977, str. 35) sovjetske slavistkinje Ralje Mihajlovne Cejtlin, a zanimljivo je da je samo jednu od njih (*kokot'*) i Rotković uključio u svoj spisak. No, među ovim rečima, kao ni među onima što je doneo Rotković, nema nijedne koja bi sugerisala vezivanje Mar. za Zetu.

Karakteristično je da u dugom spisku od dvadeset osam „riječi na slovo O“* koje navodi Rotković da pokaže prisustvo narodnog govora u Mar. nijedna ne predstavlja specifičnost toga spomenika, što znači da su sve bez izuzetka za njegovo dokazivanje savršeno bezvredne. S druge strane, od dvadeset četiri reči koje zaista predstavljaju osobenost Mar., Rotković je uspeo da pronađe samo jednu. Dakle, 4,17%. Ovako dvostruko porazan rezultat dosada nije zabeležio nijedan istraživač staroslovenskog jezika.

Ali, bez obzira na Rotkovićev spisak, šta svedoči Marijinsko četvoroevanđelje „čitavim svojim leksičkim fondom“? Taj je fond višeslojan i svedoči o nekoliko stvari.

1) On pokazuje kakva je bila leksika prvih slovenskih, ćirilo-metodskih prevoda, a posebno prototete. To, u stvari, znači pre svega leksiku solunskog govora. Naime, danas sva staroslovenistika smatra dokazanim da Mar. predstavlja najarhaičniji sačuvani slovenski tekst četvoroevanđelja.

2) U leksici Mar. ima i sigurnih moravizama, tj. reči koje su u staroslovensku pismenost ušle u doba delovanja ćirilo-metodske misije u Moravskoj (takve su *bratr'* u značenju „brat“ i *godina* u značenju „čas, sat“).

3) U Mar. već ima početaka revizije staroga prevoda. Tako se reč *kour'* zamenjuje sa *kokot'*, a grcizam *eter'* sa *edin'*. Ipak u Mar., kao vrlo arhaičnom spomeniku, ima još dosta grcizama, koji će se u kasnijim jevanđeljima postepeno potiskivati.

Dok je leksika i morfologija teksta Mar. veoma arhaična, dotle u fonetici dolaze do izražaja i neke mlađe pojave, na osnovu kojih se (pored lekseme *kokot'*) prave pretpostavke o tome gde je napisan ovaj spomenik. Naime, reč tipa *kokot* ne nalazimo na makedonskom i bugarskom terenu, a na srpskohrvatskom nalazimo. Vuk njenu areu identifikuje kao „jugozapadne krajeve“, a precizniji (danas dostupni) podaci potvrđuju tu reč u zetskim govorima, u okolini Trebinja, u Bihoru, kao i na čakavskom i na kajkavskom terenu. Pri sudenju o ovoj reči kao relevantnoj za poreklo Mar. treba imati u vidu da je ona i zapadnoslovenska; to ne znači da bi se smela prosto ubrojiti u spisak moravizama u Mar., ali se ne može isključiti ni neki uticaj zapadnoslovenske situacije. Osim toga, naravno, ne treba zaboraviti da je *kokot* praslovenska leksema i da je svakako oblast njene rasprostranjenosti nekada bila šira, utoliko pre što su reči *petao* i *pevac*, koje se danas govore u većini štokavskih govora, očigledno inovacije. Što se tiče fonetike, naročito padaju u oči četiri pojave: mešanje nazala prednjeg reda sa *u*; zamena sekvence *v + poluglasnik* sa *u* u

* Izenađuje da je među reči na o Rotković uvrstio i lekseme *starješina* i *straža*.

5
2
L
nekim rečima; prelazak debelog jer u o, a tankog jer u e (u jakom položaju). što je vrlo živa pojava u Mar.; pojava mešanja jata i nazala prednjeg reda. Prva je pojava zajednička za štokavske i severnomakedonske govore, druga je tipično štokavska, ali su treća i četvrta pojava svojstvene makedonskim govorima, a štokavskim nisu. Naravno, ni zetskima [u kojima se ni dan-danas poluglasnik nije izjednačio ni sa jednim drugim vokalom, a takođe se nije izjednačio ni refleks jata i nazala prednjeg reda.

Možda su ove osobine jezika Mar. učinile da ga niko dosad nije smestio u Zetu — pre nego oni razlozi koje navodi Rotković.

Da završimo sa ovim, iako bi se imalo još što-šta reći o Rotkovićevim stavovima, npr. o uzgredno datim kategoričkim odgovorima na neka pitanja koja odavno muče slavističku nauku; recimo:

„A ćirilica je rođena u Ohridu, tamo gdje je Samuilova ploča...“ (str. 361).

(Novija nauka pre vidi ulogu Ohrida u istrajnom čuvanju glagoljice, nego u stvaranju ćirilice.)

„Prirodno je takođe da baš u Zeti nastane najstarija ćirilska redakcija staroslovenskog jezika, nazvana zetsko-humska, jer se dokumentuje ‚Miroslavljevim jevanđeljem‘/i poveljom Kulina-bana“ (str. 361).

(Najstariji spomenici zetsko-humske redakcije su s kraja 12. veka, a ima npr. desetak spomenika ruske redakcije iz 11. veka.)

Trebalo bi, u stvari, da više pazimo šta pišemo i šta objavljujemo u glasilima namenjenim širokom krugu čitalaca, koji nisu u poziciji da se mogu sa potrebnom kritičnošću odnositi prema onome što im nudimo pišući o specijalnim stručnim temama.

Svetozar STIJOVIĆ